

Geográfia

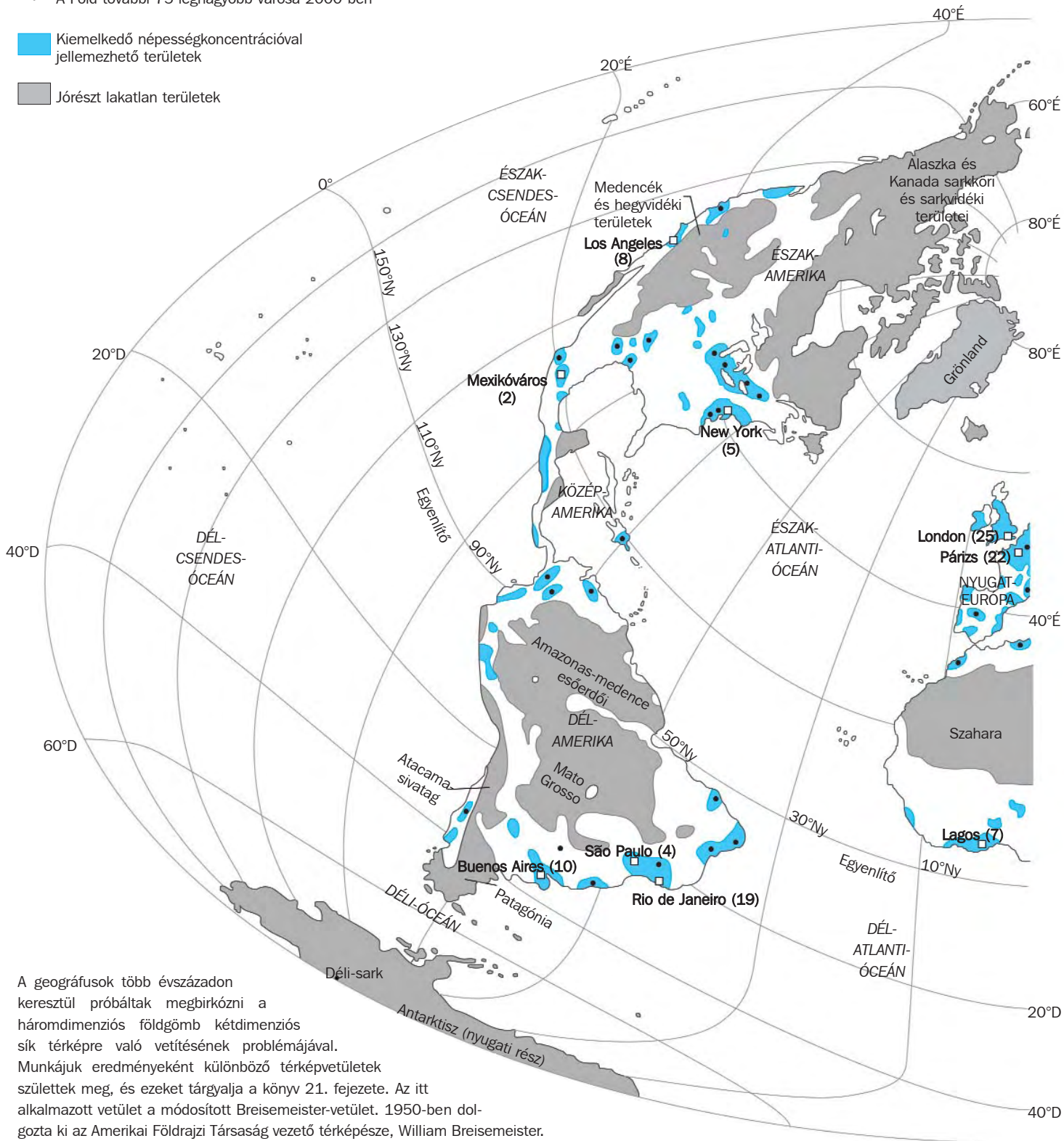
A Föld népessége i. sz. 2000-ben

□ A Föld 25 legnagyobb városa 2000-ben (a zárójelben a sorrend)

• A Föld további 75 legnagyobb városa 2000-ben

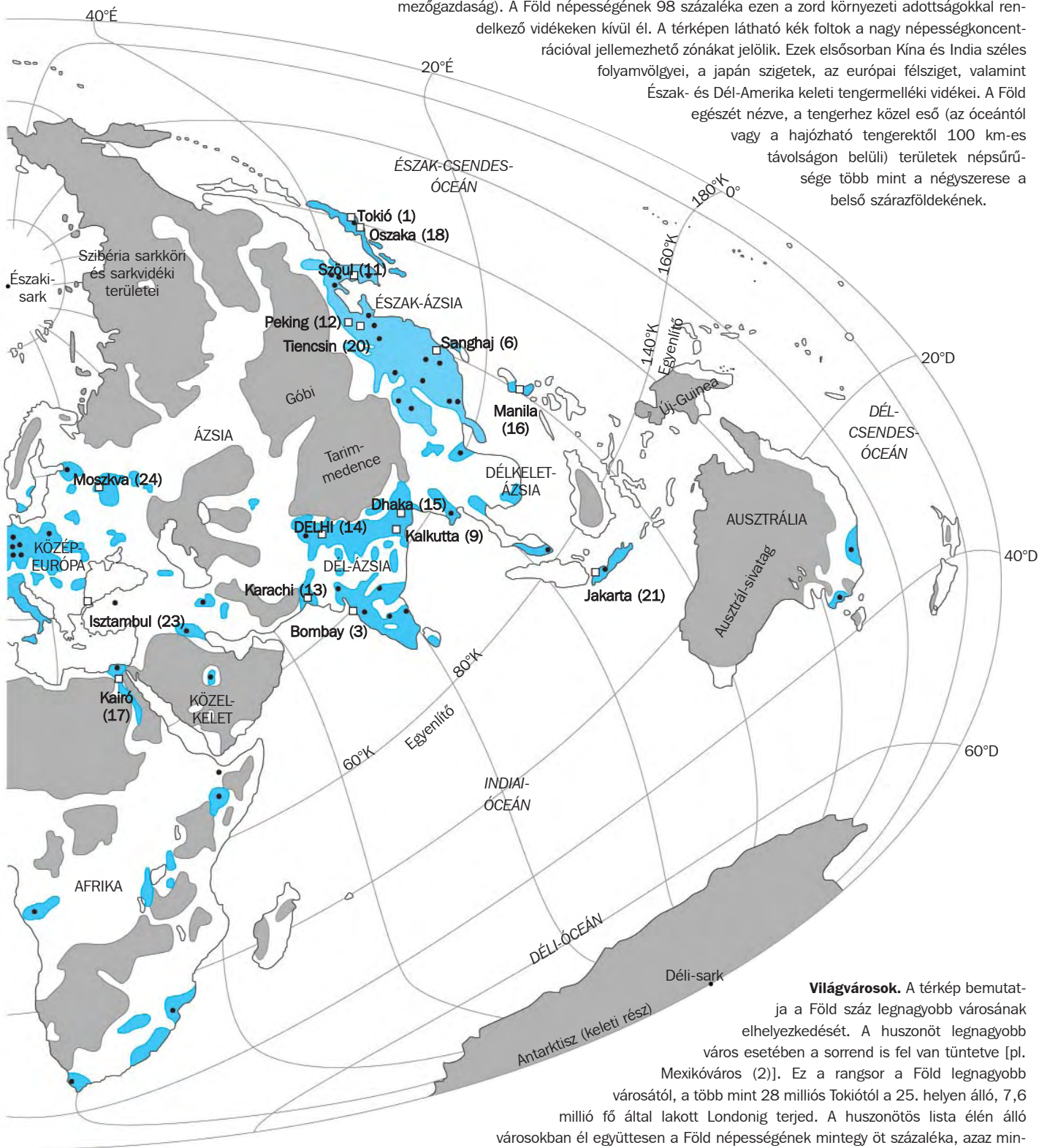
■ Kiemelkedő népességkoncentrációval jellemezhető területek

■ Jórészt lakatlan területek



A geográfusok több évszázadon keresztül próbáltak megbirkózni a háromdimenziós földgömb kétdimenziós sík térképre való vetítésének problémájával. Munkájuk eredményeként különböző térképvetületek születtek meg, és ezeket tárgyalja a könyv 21. fejezete. Az itt alkalmazott vetület a módosított Breisemeister-vetület. 1950-ben dolgozta ki az Amerikai Földrajzi Társaság vezető térképésze, William Breisemeister. Olyan ellipszissel képezi le a Földet, amelyen a kontinensek ábrázolt területe megőrzi valós részarányát, épp ezért rendkívül alkalmas a népesség területi megoszlásának bemutatására. Az ábrázolásmód következtében ugyanakkor az irányok torzítottak (vagyis a kontinensek ferdén helyezkednek el), és az Antarktisz két részre van osztva. E két féltékét a keleti hosszúság 10. fokán áthaladó délkör osztja ketté, így a bal oldali térkép nagyjából a nyugati, míg a jobb oldali lap a keleti félgömbnek felel meg.

Lakatlan és tömegesen lakott területek. A térkép generalizált módon ábrázolja a több mint hatmilliárd lelket számláló emberi népesség megoszlását a Föld felszínén a 21. század elején. Emlékeztetőül: a Föld felszínének csupán 27 százalékát borítják szárazföldek. A térképen a szürke foltok a szárazföldek területének azt a több mint egyharmadát jelölik, amelyek lakatlanok vagy elenyésző mértékben lakottak. Ezek magukba foglalják a sarkköri és a sarkvidéki éghajlatú területeket (ahol a hideg miatt nem folytatható mezőgazdálkodás), és a sivatagokat (ahol a szárazság miatt öntözés nélkül elképzelhetetlen a mezőgazdaság). A Föld népességének 98 százaléka ezen a zord környezeti adottságokkal rendelkező vidékeken kívül él. A térképen látható kék foltok a nagy népességkoncentrációval jellemezhető zónákat jelölik. Ezek elsősorban Kína és India széles folyamvölgyei, a japán szigeteket, az európai félsziget, valamint Észak- és Dél-Amerika keleti tengeremléki vidékei. A Föld egészét nézve, a tengerhez közel eső (az óceántól vagy a hajózható tengerektől 100 km-es távolságon belüli) területek népsűrűsége több mint a négyszerese a belső szárazföldkének.



Világvárosok. A térkép bemutatja a Föld száz legnagyobb városának elhelyezkedését. A huszonöt legnagyobb város esetében a sorrend is fel van tüntetve [pl. Mexikóváros (2)]. Ez a rangsor a Föld legnagyobb városától, a több mint 28 milliós Tokiótól a 25. helyen álló, 7,6 millió fő által lakott Londonig terjed. A huszonötös lista élén álló városokban él együttesen a Föld népességének mintegy öt százaléka, azaz minden huszadik ember ezekben a hatalmas metropoliszokban lakik. A következő 75 várost is jelöli a térkép, de név nélkül. A 100 legnagyobb város együttesen a Föld teljes népességének egytizedét tömöríti, és ez a részarány egyre növekszik. Valamennyi szám az ENSZ-től, az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatalától (*U. S. Census Bureau*) és a Népesedési Hivatalától (*Population Reference Bureau*) származó legfrissebb becsléseken alapul. A nagyvárosokkal kapcsolatos problémakört a könyv 8. fejezete tárgyalja.



PETER HAGGETT

Geográfia

Globális szintézis

A magyar kiadás szerkesztője:
Csuták Máté

Fordították:

Bajmóczy Péter, 15. fejezet

Bassa László, 9–12. fejezet

Boros Lajos, 14. fejezet

Császár Ilma, 17–20. fejezet

Horváth Anikó, 5. fejezet, Bevezetés, A diákokhoz

Kovács Zoltán, 7–8. fejezet

Mányik Krisztina, 13. és 16. fejezet

Mucsi László, 1. fejezet

Sebe Krisztina, 21–23. fejezet

Szalai Zoltán, 2–4. fejezet

Szatmári József, 24. fejezet, Függelék



TYPOTEX

Budapest, 2006

A fordítás alapjául szolgáló mű címe: *Geography. A Global Synthesis.*
Pearson Education Limited, 2001, Harlow

© Peter Haggett 2001

This translation of GEOGRAPHY 04 Edition is published by arrangement with
Pearson Education Limited.

© Hungarian edition Csuták Máté, Typotex, 2006

© Hungarian translation Bajmóczi Péter, Bassa László, Boros Lajos, Császár Ilma,
Horváth Anikó, Kovács Zoltán, Mányik Krisztina, Mucsi László, Sebe Krisztina,
Szalai Zoltán, Szatmári József, Typotex, 2006

A mottókban szereplő versek fordításában Beney Zsuzsa működött közre.

ISBN 963 9548 60 X

Témakör: *gazdasági földrajz*

Kedves Olvasó!

Önre gondoltunk, amikor a könyv előkészítésén munkálkodtunk. Kapcsolatunkat szorosabbra fűzhetjük, ha belép a *Typoklubba*, ahonnan értesülhet új kiadványainkról, akcióinkról, programjainkról, és amelyet a *www.typotex.hu* címen érhet el. Honlapunkon megtalálhatja az egyes könyvekhez tartozó hibajegyzéket is, mert sajnos hibák olykor előfordulnak.

Kiadja a Typotex kiadó, az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és
Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Votisky Zsuzsa

Felelős szerkesztő: Laik Eszter, Sepeghy Boldizsár

Nyomdai előkészítés: Typo-Rama Bt.

Műszaki szerkesztő: Birnbauer Mária

Borítóterv: Tóth Norbert

Terjedelem: 107,5 (A/5) ív

Készült a pécsi Bornus Nyomdában

Felelős vezető: Borbély Tamás

TARTALOM

Előszó a magyar kiadáshoz	XIII
Előszó	XIV
A diákokhoz	XVII

PROLÓGUS 1

1.	A parton	3
1.1.	A zsúfolt part	5
1.2.	Tér és idő a parton	10
1.3.	Emberek és a parti környezet	16
1.4.	A part globális tekintetben	19
1.5.	Modellek a földrajzban	22
	■ Tér, elhelyezkedés és hely	5
	■ Hågerstrand és az idő-tér földrajz	15
	■ A földrajzi kutatások léptéke	21

I. RÉSZ: A GLOBÁLIS KÖRNYEZET 32

2.	Földünk mint bolygó	34
2.1.	A magányos bolygó	37
2.2.	Kőzetburok (litoszféra): a kontinensek építőelemei	39
2.3.	Légkör (atmoszféra): a levegőóceán	48
2.4.	Vízburrok (hidroszféra): a vizek világa	58
2.5.	Planetáris változások hatása az emberi környezetre	64
	■ Hasadékvölgyek (árokrendszerek)	43
	■ A Bajkál-tó	59
	■ Davis ciklustana	63

3.	Az állandóan változó éghajlat	68
3.1.	Rövid távú ingadozások	70
3.2.	Hosszú távú klimatikus kilengések	78
3.3.	Középtávú változások: jelenkori bizonyítékok	83
3.4.	Középtávú változások: a múlt tanulsága	90
3.5.	Az éghajlat mint kockázati tényező	93
	■ Felhóalaktan	72
	■ Klimatikus változékonyság	86
	■ Kenneth Hare és Kanada változékonny légköri viszonyai	92

4.	A bioszféra	102
4.1.	Ökoszisztémák	105
4.2.	Az élővilág régiói	115
4.3.	A trópusi esőerdők	124
4.4.	Az emberiség mint a bioszféra része	129
	■ A szén globális körforgása	111
	■ A produktivitás általános indexe	117
	■ A Wallace-vonal	126
II. RÉSZ: AZ EMBERI NÉPESSÉG		136
5.	Az ember származása és elterjedése a Földön	138
5.1.	Az emberi népesség eredete	140
5.2.	A földművelés és a városok eredete	146
5.3.	A fő regionális magterületek	153
5.4.	Európa tengerentúli terjeszkedése	156
5.5.	Amerika Kolumbusz után	165
	■ Szigetkolonizációs modellek	145
	■ Sauer és a mezőgazdaság eredete	147
	■ A kínai diaszpóra	160
6.	A népesség dinamikája	170
6.1.	A népességnövekedés dinamikája	173
6.2.	A továbbélés rendje	177
6.3.	A szaporodás ökológiai korlátai	181
6.4.	A világ népesedésének története	189
6.5.	A népességnövekedés trendjei napjainkban	194
	■ Népségnövekedési görbék	175
	■ Malthus elmélete	183
	■ Élő és holt népesség	190
7.	Kulturális sokszínűség	202
7.1.	A kultúra mint regionális mutató	205
7.2.	A nyelvek földrajza	208
7.3.	A vallás földrajza	214
7.4.	Nemiség és kulturális földrajz	220
7.5.	A kultúrrégiók természete	222
	■ A Berkeley-iskola	206
	■ Feminista földrajz	220
	■ Donald Meinig és a kultúrföldrajz	228
8.	Az urbanizálódó világ	232
8.1.	A Föld urbanizációja	234
8.2.	Az urbanizáció dinamikája	239
8.3.	Városok zsugorodása – globális léptékben	246
8.4.	Városrobbanás – helyi léptékben	251
8.5.	A város mint a problémák tárháza	257
	■ Az Egyesült Államok városfejlődése	239
	■ A városok időbeli zsugorodásának térképezése	248
	■ David Harvey gondolatai a városról	257

III. RÉSZ: TÁJAK ÉS ERŐFORRÁSOK 268

9.	Nyomás az ökoszisztémán	270
9.1.	Emberi beavatkozás: az érem két oldala	272
9.2.	Antropogén hatás alacsony népsűrűség esetén	277
9.3.	Antropogén hatás közepes népsűrűség esetén	283
9.4.	Antropogén hatás magas népsűrűség esetén	288
9.5.	Környezetszennyezés és az ökoszisztémák	292
	■ Ester Baserup és a mezőgazdaság intenzív fejlődése	283
	■ Szmogképződés	291
	■ Az <i>Exxon Valdez</i> által okozott környezeti katasztrófa	299
10.	Erőforrások és megóvásuk	302
10.1.	A természeti erőforrások jellege	305
10.2.	A korlátozott tartalékok dilemmája	309
10.3.	Egyenletes hozamok: a dinamikus erőforrások	318
10.4.	„A közlegelő tragédiája”	327
10.5.	A természeti erőforrások védelme	328
	■ A jövő erőforrásainak prognosztizálása	313
	■ Az árapály mint alternatív energiahordozó	315
	■ John Muir és a természetvédelem	330
11.	Szerepünk a Föld arculatának megváltozásában	334
11.1.	A magyarázat nehézségei	338
11.2.	A múltbeli tájváltozások dimenziói	343
11.3.	A földhasználat változása mint etikai kérdés	347
11.4.	Az ember–környezet ellentét	353
	■ Az ember szerepe a Föld arculatának alakításában	348
	■ A Stockholmi Konferencia	350
	■ Griffith Taylor és a földrajzi environmentalizmus	355
12.	A régiók hálójá	360
12.1.	A régiók típusai	363
12.2.	A régiók alkalmazása	368
12.3.	Regionális tudat	377
12.4.	Régiók kialakítása	384
	■ Hartshorne és a területi differenciálódás	369
	■ Hordy dorseti régiói	382
	■ Amerikai iskolakörzetek	386

IV. RÉSZ: FÖLDRAJZI STRUKTÚRÁK 390

13.	Áramlatok és hálózatok	392
13.1.	Csomóponti régiók	394
13.2.	Közlekedési és információs áramlások	397
13.3.	A térbeli kölcsönhatások modelljei	402
13.4.	Regionális hálózatok	406

13.5.	A hálózatok változásai	413
	■ Távolsághyatlás-görbék	399
	■ Wilson és a térbeli kölcsönhatások modelljei	406
	■ Konnektivitás a gráfokban	413
14.	Csomópontok és szintek	420
14.1.	A város fogalma	423
14.2.	A települések mint láncok	426
14.3.	Christaller központihely-modellje	431
14.4.	Christaller modelljének kiegészítései	436
14.5.	Alternatívák és alkalmazások	440
	■ A legközelebbiszomszéd-index	426
	■ A rang-nagyság szabály	428
	■ Christaller és a központi helyek rendszere	431
15.	Felszínek	448
15.1.	Felszínek a városon belül	450
15.2.	Felszínek a városon kívül: az agrártáj	459
15.3.	Felszínek a városokon kívül: az ipari táj	469
	■ A központi üzleti negyed (CBD) lehatárolása	451
	■ Városi népsűrűségi függvények	458
	■ Thünen és az Elszigetelt Állam	460
16.	Térbeli terjedés	478
16.1.	A térbeli diffúziók természete	482
16.2.	A Hägerstrand-alapmodell	486
16.3.	A Hägerstrand-modell módosítása	489
16.4.	Regionális diffúziós vizsgálatok	493
16.5.	A diffúziós modellek alkalmazása	499
	■ A Hägerstrand-modell szabályai	488
	■ A diffúziós alapmodell módosításának szabályai	490
	■ Andrew Cliff és a járványdiffúziós modellek	501
V. RÉSZ: FÖLDRAJZI FESZÜLTSEGEK		506
17.	Területi feszültségek	508
17.1.	Területi korlátok értelmezése	510
17.2.	Az állam mint régió	516
17.3.	Felosztási problémák egyéb területi szinteken	527
17.4.	A világ óceánjainak felosztása	536
17.5.	A felosztás következménye	541
	■ Határvonalak becslése a gravitációs modell segítségével	514
	■ Bowman <i>Új világa</i>	526
	■ A Dél-kínai-tenger	539

18.	Gazdasági egyenlőtlenségek	548
18.1.	Gazdag és szegény országok	550
18.2.	A fejlődésbeli különbségek magyarázata	556
18.3.	A gazdasági fejlődés térbeli aspektusai	562
18.4.	Országok közötti különbségek	569
18.5.	Regionális intervenció	574
	■ Brian Berry és a városok gazdasági földrajza	555
	■ Kondratyev-hullámok	568
	■ A TVA mint történelmi fejlesztési modell	580

19.	Globalizáció	584
19.1.	A globalizációs vita	586
19.2.	A földrajzi tér összeomlása	588
19.3.	Változó gazdasági tér/térség	595
19.4.	A globális városok növekedése	600
19.5.	A globális környezeti problémák növekedése	604
	■ A Microsoft Corporation	594
	■ Nigel Thrift és a pénz földrajza	604
	■ Globális tengerszintváltozások	606

20.	A betegségek globális súlya	614
20.1.	A betegség súlyának felbecslése	616
20.2.	A régi betegségek változó földrajza	621
20.3.	Az új betegségek földrajza	633
20.4.	Betegségek változó földrajzi környezetben	643
20.5.	Jövőbeli kihívások	651
	■ A halandóság mérése	619
	■ A malária újraéledése	622
	■ Peter Gould és az AIDS földrajza	636

VI. RÉSZ: A FÖLDRAJZTUDÓS ESZKÖZTÁRA 656

21.	Térképek és térképezés	658
21.1.	A világ felfedezése	661
21.2.	Helymeghatározás a térképen	668
21.3.	A térképezés körfolyamata: a térképek kódolása	676
21.4.	A térképezés körfolyamata: a térképek értelmezése (dekódolása)	680
21.5.	Különböző földrajzi terek	684
	■ James Cook és a Csendes-óceán feltérképezése	664
	■ Hogyan készül egy poláris vetület?	674
	■ Nem-euklidészi terek	685

22.	Környezeti célú távérzékelés	692
22.1.	Az első vizsgálatok a levegőből	695
22.2.	Műholdas távérzékelés	700
22.3.	Környezeti változások nyomon követése	705
22.4.	A távérzékelés néhány megoldatlan problémája	710
	■ A légi felvételek méretaránya	697
	■ Crawford és a légi régészet	699
	■ Mintázási módszerek	714

23.	Földrajzi információs rendszerek	716
23.1.	A földrajzi információs rendszer részei	719
23.2.	Földrajzi adatok raszteres és vektoros rendszerben	725
23.3.	A FIR problémamegoldó funkciói	728
23.4.	A térinformatikai alkalmazások hierarchiája	736
23.5.	A térinformatika távlatai	743
	■ Ismertebb térinformatikai szoftvercsomagok	721
	■ A térinformatika tárgyköre	737
	■ ESRI: egy nagy térinformatikai társaság fejlődése	744
EPILOGUS		748
24.	A hogyan továbbról a földrajzban	750
24.1.	A múlt öröksége	753
24.2.	A jelenlegi struktúra	763
24.3.	Álláskeresés földrajzos diplomával	766
24.4.	A jövőbeli kilátások	770
	■ A Royal Geographical Society (az angol Királyi Földrajzi Társaság)	755
	■ A földrajz fejlődése Svédországban	762
	■ Paradigmaváltás a földrajzban	773
	A Függelék: <i>Fogalomtár</i>	777
	B Függelék: <i>Földrajz a világhálón</i>	809
	Név- és tárgymutató	815

A *Geográfia – Globális szintézis*hez hasonlóan átfogó, az olvasó földrajztudományba való bevezetését célzó, a diszciplína valamennyi ágát felölelni szándékozó mű magyar nyelven eddig még nem jelent meg. A könyv a világon vezető szerepet betöltő, nálunk azonban kevésbé követett angolszász geográfia szemléletében íródott, s megközelítésében eltér a magyar nyelven eddig kiadott hasonló tárgyú művektől. A magyar olvasók számára a könyv által kínált hatalmas mennyiségű ismeretanyag és az átfogó, szintetizáló jelleg mellett éppen ez az újszerű megközelítés jelentheti a *Geográfia – Globális szintézis* legfőbb értékét.

Ugyanakkor az újszerű megközelítés mellett időnként a látásmód is eltérő lehet, s egyes – természetesen elsősorban társadalomföldrajzi – megállapítások Magyarországon némiképp idegennek tűnhetnek. Mindazonáltal nem éreztük magunkat fölhatalmazva arra, hogy a magyar fordítást az eredeti szöveghez képest a saját véleményünk szerint akárcsak minimálisan is átalakítsuk.

Mindezek ellenére mind a szövegben, mind pedig a könyv szerkezetében történtek kisebb, technikai jellegű változtatások. A magyar fordításnál törekedtünk a hazánkban meghonosodott mértékegységek konzekvens használatára, amelyek sokszor eltérnek a Nagy-Britanniában használtaktól (pl. mér föld – kilométer, Fahrenheit – Celsius). Továbbá számos esetben az eredeti szöveg olyan földrajzi neveket említ példaként, amelyek a magyar olvasónak az adott kontextusban nem sokat jelentenek, ebből a szempontból tehát nem igazán töltik be funkciójukat. Ezért azokban az esetekben, ahol megtehettük – anélkül, hogy ez módosítaná a szerző mondanivalóját –, igyekeztünk az összehasonlításokat átalakítani, egyszerűsíteni. A könyv számos olyan fogalmat, kifejezést is használ, amelynek a magyar szaknyelvben nincs megfelelője. A legtöbb ilyen szót megpróbáltuk lefordítani, míg néhányat eredeti formájában hagytunk. Egyet-kettőt, amelyik nem érintette a szöveg lényegi mondanivalóját, és úgy éreztük, hogy csak zavarná a teljes megértést, mellőztünk.

Az eredeti szöveg minden fejezetének végén találkozunk egy „*One step further...*” („*Egy lépéssel tovább...*”) című résszel, amely az adott fejezet témaköréhez kapcsolódó ajánlott szakirodalmat ismerteti. Mivel e művek legtöbbje Magyarországon nem hozzáférhető, célszerűnek tartottuk ezt a részt kihagyni. A magyar nyelvű kiadásban az olvasó a könyv végén talál egy általunk összeállított, ajánlott irodalomjegyzéket.

A mű egyetemi tankönyvként íródott, elsősorban a brit diákok számára, így messzemenően figyelembe veszi az angolszász képzés sajátosságait. A képzésre utaló technikai részeket átirtuk vagy kihagytuk. Mindez és a fentebb említett változtatások azonban nem csökkentik a kínált ismeretanyag mennyiségét, és nem érintik a könyv lényegi mondandóját.

„Ah, ha tudnám
a földrajzot...
Chico Pacheco
ismételte a mondatot
a fogai közt, miközben
ifjúságának eltékozolt
napjait siratta: hírhedt
iskolakerülő volt. Meg
egy egész élet során
elpocsékolt,
haszontalanságokra
fecsérelt időt, hiszen azt
szívvel-lélekkel a földrajz
alapos tanulmányozására
fordíthatta volna, arra
a tudományra, amelynek
rendkívüli hasznosságára
csak most döbbsent rá.
(...) »Hozatnom kell
egypár tankönyvet
Salvadorból.«»

JORGE ARMADO: *A vén tengerész*
Szalay Sándor fordítása (1963)

Magasan a Bengáli-öböl felett kezdek bele az előszó megírásába. A Boeing 747 mozdulatlanul tűnik, és alattunk növekedő trópusi zivatarfelhők tornyosulnak a délutáni forróságban. A valóságban a repülőgép megközelítőleg 1000 km/órás sebességgel halad, a külső léghőmérséklet $-46\text{ }^{\circ}\text{C}$ (11 000 méteres magasságban), és a repülőgép törzsének védőburkán kívül másodpercekig sem élhetnék. Ausztráliában élő unokáimat indultam meglátogatni, s a változásokon merengek, amik lezajlottak egy angol faluban töltött gyerekkor és napjaink között.

Akkoriban, az 1930-as évek elején a fent leírtakat még *science fiction*nek minősítették volna. A villanyáram épphogy csak eljutott az otthonunkba, a hűtőgép még távoli álom volt csupán, a nagy, nyitott társas kocsik volt az egyetlen megbízható közúti közlekedési eszköz a faluban, a rádiókészülékünk pedig még detektoros vevővel volt ellátva. Abban az időben egy ausztráliai utazás hat hétbe (és a család sok havi jövedelmébe) került volna hajón, a légi közlekedés még nem létezett, noha egy bizonyos Bert Hinkler éppen felállította könnyűmotoros kisgépeivel a repülés 16 napos világrekordját London és Darwin között. A legszembeötlőbb változás azonban magán a Földön játszódott le. Születésem évében a világ népessége éppen elérte a kétmilliárd főt, ma ez már ennek háromszorosa, több mint hatmilliárd fő. Az eltelt hét évtizedben az erőforrások kiaknázásának éves rátája megszázsorozódott, a nemzetközi utazások volumene pedig ezerszeresére növekedett.

Máig sem tudom, vajon falusi gyökereim vagy Délnyugat-Anglia változatos tájképe iránti szeretetem szerepet játszott-e abban a döntésben, hogy Cambridge-ben földrajz szakra jelentkeztem. A második világháború és a benzinstop következtében a saját bőrömön is megtapasztalhattam Carl Sauer mondását, miszerint „minél lassabb a helyváltoztatás, annál érdekesebb”. Elsőként egy rozott kerékpárral fedezhettem fel egyre többet Anglia és a háború utáni Franciaország tájaiból. Európán kívül elsőként Dél-Amerikában jártam, ahol abban a szerencsében részesültem, hogy találkozhattam a brazil regényíróval, Jorge Amadóval, akinek regényei braziliai helyszíneiről szóló érzékletes leírásait igen megkedveltem, és rábukkantam a földrajzi ismereteket szomjazó Chico Pachecóra, akinek a szavai nyitják meg ezt az előszót.

Nem tiszttem megítélni, hogy Chico elégedett lett volna-e a könyvvel, amelyet az Olvasó a kezében tart. Az egész egy emberöltővel ezelőtt kezdődött, amikor ellátogattam a chicagói Northwestern Egyetemre, és elbeszélgettem egy fiatal közgazdással, Mark Twain régi amerikai kiadójának egy akkori szerkesztőjével. Ő biztatott, hogy írjak egy olyan tankönyvet, amely nem azoknak szól, akik már jártasak a tárgyban, hanem azoknak, akik – csakúgy, mint Chico Pacheco – érdeklődnek a földrajz iránt, de valószínűleg más életpályát fognak választani. A könyv, amely végül megszületett, azt a címet kapta, hogy *Geography: A Modern Synthesis* (*Geográfia – Modern szintézis*, alcímét a biológus Julian Huxley-től kölcsönözte). Először 1972-ben jelent meg, három további átdolgozást ért meg, hat nyelvre fordították le, és a mai napig kiadják.

A *Geográfia – Globális szintézis* ennek az utóda. Egy új évszázad számára íródott, új címmel és új sajátosságokkal, de azonos célokat tűz ki maga elé, mint elődei. A könyv kísérletet tesz arra, hogy egy kötetben, modern szemléletben mutassa be a földrajz teljes spektrumát. Két szinten próbál meg szintézist alkotni: egyrészt összegyűjti a szakterület különféle hagyományait és irányzatait, másrészt kihangsúlyozza a földrajz egészének szintetizáló szerepét a rokon szakterületek viszonylatában. A könyv célja, hogy földrajzi tanulmányokat még nem végzett diákokat vezessen be egy dinamikusan szélesedő szemléletű, mind egyetemi tárgyként, mind alkalmazott tudományként növekvő jelentőségű területre. A földrajz, amely egyaránt átfogja a természet- és a társadalomtudományokat, arra sarkallja a diákokat, hogy megszabaduljanak a megszokott, jól bevált sablonoktól, és közvetlenül az ember és környezete között fennálló viszonyra, annak térbeli következményeire, és a Föld felszínén kialakult területi szerveződésekre összpontosítsanak. A földrajz egyedülálló módon egyaránt foglalkozik a környezet és az ökológia, valamint az emberiség területi ellentétei és egyenlőtlenségei aktuális problémáival.

A földrajzról vagy bármely más tudományágról íródott legátfogóbb mű sem mutathatja be részletekbe menően a szakterület teljes egészét. Az efféle törekvések ma már naiv kísérletnek tűnnek. A feladat, amivel a kezdő földrajz szakos hallgatók szembesülnek, ma már olyan összetett, hogy föl kell vállalni a kihívását. Túlságosan egyszerű arra az álláspontra helyezkedni, hogy a legtöbb, amit tehetünk vagy tennünk kellene, hogy a diákokkal elvégeztetjük a különféle, jól körülhatárolható részterületek – természetföldrajz, kulturális földrajz stb. – bevezető kurzusait, és abban reménykedünk, hogy ezek majd egységes rálátást biztosítanak a földrajz egészére. Az az érési folyamat azonban, amelynek révén mindennek végbe kellene mennie, ritkán határozható meg pontosan.

A kutatások megsokszorozódása és az új részdiszciplínák folyamatos leválása, önállósodása következtében általánossá vált gyakorlat, hogy a tudományág egészét az egyes részterületek felől közelítjük meg, ami túlságosan komótos megoldásnak tűnik. Ugyanakkor a tudományok elsajátításának kívánatos menete visszajára fordul, amennyiben a földrajz természetét boncolgató átfogó kérdések kizárólag a felsőbb évfolyamok tananyagába épülnek be. Tartozunk ezzel azoknak is, akik most kezdik meg tanulmányaikat, és akik közül néhányan remélhetőleg a nyomdokainkba lépve legalább olyan széles körű ismeretekre tesznek szert, mint mi. Éppen ezért ebben a könyvben kis időre hátat fordítottam saját szűk kutatási területemnek (az orvosi földrajz kis szeletének) és kísérletet tettem arra, hogy a földrajz különböző részterületeit jelenlegi értelmezésem szerinti integrált egészé gyűrjem össze.

Az egymásra következő évtizedekkel egyre szaporodik az író adóssága. Legelőször is Cambridge-nek tartozom sokkal, ahol egyetemi tanulmányaimat végeztem és sok éven át tanítottam. Az utóbbi 35 évben Délnyugat-Angliában volt a székhelyem, a Bristoli Egyetemen. Mérhetetlenül sokkal tartozom a diákok egymást követő nemzedékeinek és kollégáimnak. Mind Cambridge, mind Bristol lehetővé tette számomra, hogy kutatásaim kapcsán a világ számos tudományos intézetében megforduljak. Az Egyesült Államokban elsőként a Berkeley-n tanítottam, azt követően pedig dolgoztam Pennsylvaniában, Wisconsinban és Minnesotában. Kanadában Torontóban a McMaster és York Egyetemen, Ausztráliában az Ausztrál Nemzeti Egyetemen (ANU) és a Monash Egyetemen, Új-Zélandon pedig a Canterbury Egyetemen végeztem tudományos munkát. Kuala Lumpurban, Szingapúrban és Bandarban megismerhettem Délkelet-Ázsia fejlődő egyetemi életét. A Svédországban és Izlandon eltöltött hosszabb idő, valamint a rövidebb dániai és finnországi látogatások hasznos betekintést nyújtottak a skandináv geográfiába. A földrajzi intézeteken kívül módomban állt olyan jelentős epidemiológiai központokban is dolgozni, mint az atlantai Járványügyi Központ (*Centers for Disease Control and Prevention, CDC*) vagy a genfi

székhelyű Egészségügyi Világszervezet, a WHO. Ezek az évek mind nyomot hagytak a könyv felépítésén és tartalmán.

Az egyes tudósok felemlegetésével az adósságok végeláthatatlan sorozata nyílik meg. Don Meinig a Syracuse Egyetemről szerkesztette az eredeti köteteket, amelyekből ez a könyv kifejlődött, akinek hálával tartozom kivételes tudományos felkészültségéért és az évtizedeken át tőle kapott bölcs tanácsaiért. A tudományos életben való előrehaladásom számos esztendeje során szerencsém volt együtt dolgozni Richard Chorley-val és Andy Cliffel (Cambridge),¹ valamint Matt Smallman Raynorról (Nottingham) – e könyv számos részlete közös kutatásaink eredményeire épül. Ha geográfusok összetalálkoznak, óhatatlanul sor kerül különféle szakmai témák megtárgyalására, megvitatására, és Ron Abler (Amerikai Geográfusok Egyesülete, AAG) Antoine Bailey (Genf), Brian Berry (Texas), Sofus Christiansen (Koppenhága), Robert Geipel (München), Torsten Hägerstrand (Lund), David Harvey (Johns Hopkins), Ron Johnston (Bristol), Les King (McMaster), David Rhind (London), Ian Simmons (Durham), David Stoddart (Berkeley) és Alan Wilson (Leeds) valószínűleg eddig nem sejtették, mekkora hatást gyakoroltak erre a könyvre. Az évek múlásával a sors sajnos veszteséget is hoz, s három olyan jó barátot, Jim Parsonst és Jay Vance-t (Berkeley), valamint Peter Gouldot (Penn State) is gyászolnom kell, akik sokban hatottak a gondolkodásomra.

Az ember a legtöbbet a diákjaitól tanulhatja. Különleges privilégiumként tartom számon, hogy taníthattam többek között Kevin Coxot (Ohio State), Pip Forert (Auckland), Tony Gatrellt (Lancaster), Ray Harrist (Durham), Bill Macmillant (Oxford), Glen Norcliffet (York), Nigel Thriftet (Bristol) és Roly Tinline-t (Queen's) és egyben magam is sokat tanulhattam tőlük. Mindezen felül azon anonim hozzászólóknak is köszönettel tartozom, akik számos kérdést vetettek fel és egyben hozzásegítettek azok tisztázásához, s egyúttal arra biztatnak az új kiadás olvasóit, hogy csatlakozzanak ők is a soraikhoz.

A komplex tartalmú könyvek egyre inkább csapatmunka eredményei, és jómagam is hálával tartozom Matthew Smith, a Pearson Education munkatársa által verbuvált tehetséges csapatnak. Nagy örömmre szolgált együtt dolgozni Tina Cadle-lel, Ros Woodwarddal, Faith Perkinsszel és azzal a seregnyi, színpalack mögötti munkatárssal, akik a könyv megtervezésében, létrejöttében és megjelentetésében segédkeztek. Az Olvasó kezében tartott könyv nagy részben az ő munkájuk eredménye is.

Egy könyv előszava túlzottan publikus hely ahhoz, hogy annak soraiban a szerző a családja iránt érzett személyes háláját is kifejezze – a család tagjai enélkül is tudják, milyen sokat köszönhetnek nekik. Oskar Spate, az ausztrál földrajztudósok doyenje és egykori cambridge-i tantestületem tagja nálam szebben öntötte szavakba a geográfusok nyilvánosság előtt zajló és a családi életének lényegét. Mint mondotta, az ő célja egyszerűen „megtenni mindazt, amire képesek vagyunk ezen a Földön, és ha a felettünk álló hatalmak nem tartogatnak számunkra sem kétségbeesést, sem túlzott reményt, a boldogságot a társadalmi kötelezettségek és a magánélet terén kell megtalálni”. A sors engem mindkettővel megáldott. Egy nemzedéknyi idővel ezelőtt első könyvemet feleségemnek, Brendának ajánlottam, akivel még diákfejjel ismertük meg egymást jó fél évszázaddal ezelőtt. Ezt a (feltehetőleg utolsó) könyvemet négy gyermekünk közül a legfiatalabbnak ajánlom, szerencsés utat kívánva Andynek, Janice-nek és Isobelnek is az új évszázadba vezető utazásuk során.

PETER HAGGETT

¹A további felsorolásokban a zárójelben az egyetemek rövid neve szerepel. (A ford.)

A DIÁKOKHOZ

„Hogy valamit megtanítsak, olyan csapdát állítanék a diákjaimnak, amelyből csak úgy menekülhetnek, ha megismerik mibenlétét.”

ROBERT M. CHUTE:
Environmental Insight
[Bepillantás a környezetbe] (1971)

Egy egyetemi vagy főiskolai szakot elkezdni ahhoz hasonló, mint autóval felfedezni egy ismeretlen várost. Egymás után tárulnak fel terpeszkedő elővárosok, kavargó gyorsforgalmi utak, lepusztult negyedek, de nehéz átfogó képet alkotnunk a város szerkezetéről, és még azt sem tudjuk, pontosan hol is vagyunk. A földrajz a tudományok Los Angelese, hiszen óriási területre terjed ki és szinte összeolvad szomszédaival. Még azt is nehéz megállapítani, hol helyezkedik el a központi üzleti negyed.

Ez a könyv kifejezetten a „város új felfedezői” számára íródott, azoknak, akik korábban nem folytattak egyetemi vagy főiskolai földrajzi tanulmányokat. Kísérletet tesz arra, hogy bemutassa a geográfiában nélkülözhetetlen alapvető fogalmakat, valamint az azok háttérében húzódó legfontosabb környezeti tényezőket. A könyv az elméleti ismeretek, fogalmak átadására fekteti a fő hangsúlyt. De mindez nem történhet légüres térben. Ezért a főszövegen kívül gyakorlati ismereteket is beépítettünk az anyagba, amelyeket az Olvasó ízlése és rendelkezésre álló ideje függvényében át-ugorhat vagy éppen elmélyedhet bennük.

Alapvetően nem matematikai megközelítést alkalmaztunk, a könyv mindenféle matematikai képzettség nélkül megérthető. Mindazonáltal tudni való, hogy a földrajzi kutatások során egyre inkább előtérbe kerül a matematika alkalmazása, és egy-egy téma bizonyos aspektusait legkifejezőbbben matematikai képletek útján lehet kifejezni. Az ilyen részleteket ugyancsak a főszövegen kívül tárgyaljuk. Ezekre az anyagokra a második olvasatnál érdemes visszatérni.

Azok számára, akik további földrajzi tanulmányokra vállalkoznak, a kötet végén található „Egy lépéssel tovább” című rész további elolvasásra érdemes műveket ajánl. Az utolsó fejezet pedig felhívja a figyelmet azokra a területekre, ahol további tanulmányok végezhetőek, illetve a kapcsolódó, javasolt tantárgyakra.

Kinek-kinek meglehet a saját egyénileg kialakult módszere a tankönyvek tanulmányozásához. A szerző természetesen nem szabhatja meg ezt a módszert, ám számos diák hajlamos arra, hogy gyorsan átlapozzon egy-egy fejezetet, hogy hamarabb eljusson az általános összegzéshez. Az ábrákat úgy szerkesztettük meg, hogy ahol csak lehetséges, azok „önmérsékletre” intsenek, és ezért a megszokottnál részletesebbek az ábraalírások. Ha egy-egy fejezet figyelmes elolvasását követően úgy érezzük, hogy az olvasottakat megértettük, tudásunkat ellenőrizhetjük az „Ellenőrző kérdések” részben felsorolt fogalmak felidézése révén.

Bízom benne, hogy mindazok, akiknek tanulmányi igényei nem lépik túl az e könyv kínálta lehetőségeket, figyelemfelkeltőnek találták e rövid ismeretetőt. Ha az Olvasó csak egy kis részét is átérzi mindannak a törődésnek és elragadtatásnak, amit geográfusok megtapasztalnak a Föld, környezetünk és benne saját helyünk felfedezése során, úgy érezhetem, hogy megtettem a dolgom.

P. H.